

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ ЯК ОБ'ЄКТ ПЕРЕКЛАДУ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

Багач І. Г.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри іноземних мов та міжнародної комунікації
Черкаський державний технологічний університет
бульв. Шевченка, 460, Черкаси, Україна
orcid.org/0000-0002-1417-3784
irina.sa1966@gmail.com*

Чернова І. В.

*кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Національний університет «Запорізька політехніка»
вул. Жуковського, 64, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0002-2086-2586
filol68@ukr.net*

Ключові слова: *аналог,
еквівалент, нефразеологічний
переклад, німецька мова,
фразеологічна одиниця,
фразеологічний переклад.*

Статтю присвячено дослідженню особливостей перекладу фразеологічних одиниць із німецької мови українською. У дослідженні фразеологічна одиниця трактується як стійке словосполучення, ідіома, що характеризується значенням, відомим носіям мови, яке не виводиться з певного лексичного складу, граматичної структури та семантики фразеологічних складників. Мета статті полягає у виявленні особливостей перекладу німецьких фразеологізмів українською мовою. Об'єктом дослідження є фразеологічні одиниці німецької мови, а предметом – особливості їх перекладу українською мовою.

Автори статті розглянули класифікації фразеологічних одиниць, запропоновані німецькими лінгвістами. Доведено, що різноманітність класифікацій фразеологізмів призводить до труднощів їх перекладу. У дослідженні під час аналізу прийомів перекладу виокремлено фразеологічний і нефразеологічний переклади. Під фразеологічним перекладом розуміється використання в перекладному тексті стійких одиниць, коли одиниці іноземної мови та відповідні одиниці перекладної мови подібні на всіх рівнях: лексичному, граматичному й семантичному. Фразеологічний переклад включає фразеологічні еквіваленти та фразеологічні аналоги. Фразеологічний еквівалент трактується як фразеологічна одиниця вихідної мови, яка еквівалентна одиниці цільової мови за всіма критеріями та має той самий зміст і конотацію незалежно від контексту. Встановлено, що фразеологічний аналог відрізняється від вихідної фразеологічної одиниці вживанням іншого синонімічного компонента, деякими змінами форми або синтаксису, іншою морфологічною співвіднесеністю, сполучуваністю, будучи повноцінною відповідністю перекладеної фразеологічної одиниці.

Нефразеологічний переклад передає значення фразеологічної одиниці за допомогою лексичних засобів цільової мови. З'ясовано, що при цьому може втратитися образність, експресивність, конотації, афористичність, відтінки значень. Встановлено, що до прийомів нефразеологічного перекладу фразеологічних одиниць німецької мови українською належать здебільшого лексичний переклад, калькування та описовий переклад.

PHRASEOLOGICAL UNITS AS AN OBJECT OF TRANSLATION (BY THE EXAMPLE OF THE GERMAN LANGUAGE)

Bahach I. H.

*Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages and International Communication
Cherkasy State Technological University
Shevchenka blvd, 460, Cherkasy, Ukraine
orcid.org/0000-0002-1417-3784
irina.sa1966@gmail.com*

Chernova I. V.

*Candidate of Philology, Assistant Professor,
Associate Professor at the Department of Entrepreneurship, Trade and Stock Exchange Activity
Zaporizhzhia Polytechnic National University
Zhukovskoho str., 64, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2086-2586
filol68@ukr.net*

Key words: *analogue, equivalent, non-phraseological translation, German language, phraseological unit, phraseological translation.*

The article is devoted to the study of the peculiarities of the translation of phraseological units from German into Ukrainian. In the study, a phraseological unit is interpreted as a set-phrase, an idiom characterized by a meaning known to native speakers, not derived from a certain lexical composition, grammatical structure and semantics of phraseological components. The purpose of the article is to identify the features of the translation of German phraseological units into Ukrainian. The object of the research is the phraseological units of the German language, and the subject is the peculiarities of their translation into the Ukrainian language.

The authors of the article considered the classifications of phraseological units proposed by German linguists. It is proved that the variety of classifications of phraseological units only proves the complexity of their translation. In the study, during the analysis of translation techniques, phraseological and non-phraseological translations were distinguished. Phraseological translation means the use of set-phrases stable units in the translated text, when the units of the foreign language and the corresponding units of the translated language are similar at all levels: lexical, grammatical and semantic.

Phraseological translation includes phraseological equivalents and phraseological analogues. A phraseological equivalent is interpreted as a phraseological unit of the source language that is equivalent to a unit of the target language by all criteria and has the same meaning and connotation regardless of the context. A phraseological analogue differs from the original phraseological unit by the use of another synonymous component, some changes in form or syntax, other morphological correlation, conjugation, being a full correspondence of the translated phraseological unit.

Non-phraseological translation conveys the meaning of a phraseological unit using the lexical means of the target language. At the same time, imagery, expressiveness, connotations, aphorism, shades of meanings may be lost. It was established that the methods of non-phraseological translation of phraseological units of the German language into Ukrainian mostly include lexical translation, loan translation and descriptive translation.

Постановка проблеми. Фразеологія завжди була предметом досліджень та перебувала в центрі уваги лінгвістів і перекладачів. Хоча нині у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці є достатня кількість досліджень, присвячених проблемі фразеології, особливості перекладу німецьких фразеологізмів українською мовою становлять невпинний інтерес для дослідників.

Фразеологія сформувалася як самостійна галузь лінгвістики в 1940-х рр. Засновником фразеології вважається швейцарський лінгвіст Шарль Баллі (1865–1947 рр.) [1], який уперше ввів термін «фразеологія» щодо стилістичних категорій та вивчав споріднені словосполучення. Однак інтерес до проблеми вивчення стійких словосполучень у германістиці простежується вже з XVI ст.

Лінгвісти виділяють декілька основних питань фразеології як самостійної дисципліни. Сучасна фразеологія вивчає особливості фразеологічної одиниці, особливості знакової функції фразеологічної одиниці, її значення, структурні й семантичні особливості, системні відносини між фразеологічною одиницею та загальною системою значущих одиниць, принцип виділення фразеологічної одиниці, організацію її дослідження та методи класифікації. Основною одиницею фразеологічного дослідження є фразеологізм. Це поняття має декілька визначень. Так, П. Дудик трактує фразеологізми як «семантично й граматично пов'язані сполучення слів, а також речення, які використовуються в мові як її усталені та здебільшого легко й образно сприймувані одиниці» [2, с. 175]. Бенгт Альтенберг вважає, що фразеологія – досить нечітка система мови. Вона включає в себе такі компоненти, як ідіоми, стійкі словосполучення, колокації та прислів'я [3, с. 11].

Мета статті полягає у виявленні особливостей перекладу німецьких фразеологізмів українською мовою.

Об'єктом дослідження є фразеологічні одиниці німецької мови, а **предметом** – особливості їх перекладу українською мовою.

Виклад основного матеріалу дослідження. У німецьких наукових колах фразеологізм розуміють як лексикалізоване, відтворене двокомпонентне або багатоконпонентне словосполучення в повсюдному використанні, яке має відносну синтаксичну й семантичну стабільність, може бути ідіоматизованим, включати в себе конотації, а також може виконувати емпатичну та підсилювальну функції в тексті [4, с. 14–15], а також включають до складу фразеології прислів'я, представлені реченнями. Німецький лінгвіст В. Фляйшер трактує фразеологізми як «стійкі, окремо оформлені з'єднання слів, що мають, як правило, одиничну сполучність компонентного складу та мають цілісне значення, яке виникає в результаті

повного або часткового семантичного перетворення компонентного складу» [5].

Якщо узагальнити трактування фразеологізмів, надані вітчизняними та закордонними лінгвістами, доходимо висновку, що фразеологічна одиниця – це стійке словосполучення, ідіома, що характеризується значенням (переважно переносним), відомим носіям мови, яке не виводиться з певного лексичного складу, граматичної структури та значення фразеологічних складників.

У німецькій мові є низка класифікацій фразеологічних одиниць. Так, В. Фляйшер виділяє декілька груп фразеологічних одиниць, спираючись на певні критерії:

– ідіоматичність (Idiomatizität) [5] – стабільність, стійкість (“*sein Herz auf der Zung tragen*” – nichts für sich behalten können; “*Dampf arbeiten/etw. mit Dampf betreiben*” – mit Nachdruck, fleißig) [6; 7; 8];

– за структурою, наприклад парні (“*mit Sack und Pack*” – mit aller Habe) та компаративні фразеологічні одиниці (“*aussehen wie eine gebadete Maus*” – völlig durchnässt) [5];

– за морфологією та синтаксисом, наприклад фразеологізми у значенні прикметника (“*schwarz angeschrieben*” – unbeliebt) [6];

– референтність, наприклад терміни [5] (“*jmdn. schachmatt setzen*” – jmdn. handlungskampfunfähig machen) [7];

– мішані, наприклад фразеологізми, що вживаються тільки в називному відмінку [5] (“*ein Schlag in Wasser*” – Misserfolg), і висловлювання спонукального характеру (“*Abgemacht, Seife!*” – Abgemacht, einverstanden) [9, с. 107];

– за формою: за структурою словосполучення (“*ins Rollen kommen*” – beginnen) та речення (“*Wer zuletzt lacht, lacht am besten*” – es ist wichtig, wer am End) [7; 8];

– фразеологізми у вигляді шаблонних текстів (подяка, звіт, заява) [5].

Х. Бургер пропонує розрізняти референтні та комунікативні фразеологізми [10]. Референтні використовують у таких формах:

– у називному відмінку (“*das Schwarze Brett*” – eine Tafel, an der wichtige und aktuelle Informationen angebracht sind [7]);

– у формі суджень: приказки, вірші, молитви, прислів'я (“*Morgenstunde hat Gold im Munde*” – am Morgen lässt es sich gut arbeiten);

– структурні (in Bezug auf; sowohl – als auch [7]).

Своєю чергою комунікативні фразеологізми можуть бути ситуативно пов'язаними (Herzliche Glückwünsche zu deinem Geburtstag!) і ситуативно непов'язаними (um nochmals auf den Punkt zu kommen) [10].

Така велика кількість класифікацій свідчить про різноманітність фразеологізмів, а особливості

їх семантики призводить до труднощів перекладу. Дослідники, які у своїх роботах приділяли увагу проблемам та прийомам перекладу фразеологізмів, дійшли висновку, що у процесі перекладу перед лінгвістом стоять два важливі завдання: виділити фразеологізм і знайти відповідний спосіб перекладу мовою приймаючої культури [11; 12]. У дослідженні під час аналізу прийомів перекладу ми розрізняємо фразеологічний (використання повного еквівалента або фразеологічного аналога) та нефразеологічний (калькування, лексичний, описовий) переклад. Розглянемо ці методи перекладу докладніше.

Під фразеологічним перекладом розуміється використання в перекладному тексті стійких одиниць, коли одиниці іноземних мов і відповідні одиниці перекладної мови схожі на всіх рівнях: лексичному, граматичному й семантичному. Фразеологічний переклад включає фразеологічні еквіваленти та фразеологічні аналоги.

Фразеологічний еквівалент – це фразеологічна одиниця мовою перекладу, яка еквівалентна одиниці перекладу за всіма критеріями та має той самий зміст і конотацію незалежно від контексту. Наприклад, фразеологізми:

die Aare kümmern sich nicht um Fliegen – «орел мухи не ловить»;

j-m eine Abreibung geben – «дати прочухана»;

wie Hund und Katze leben – «жити як кішка з собакою»;

wie ein Schwein besoffen – «напитися як свиня»;

Fuß fassen – «твердо стояти на ногах»;

sich wie eine Schlange winden – «викручуватися, звиватися як змія»;

ein Hasenherz haben – «мати заяче серце»;

in erster Linie – «у першу чергу, насамперед»;

etw. unter Beweis stellen – «довести що-небудь»;

zum Ziel haben – «мати на меті» [6; 7] та багато

інших німецьких висловів мають повні українські еквіваленти.

Фразеологічний аналог відрізняється від вихідної фразеологічної одиниці вживанням іншого синонімічного компонента, деякими змінами форми або синтаксису, іншою морфологічною співвіднесеністю, сполучуваністю, при цьому він є повноцінною відповідністю перекладеної фразеологічної одиниці, а її «аналогічність» зумовлюється контекстом.

Відмінність у лексико-семантичному змісті деяких компонентів демонструє фразеологізм *die Katze im Sack kaufen* – «купити kota в мішку». Під час перекладу фразеологізму *die Katze im Sack kaufen* замінюється денотат жіночої статі «кішка» на чоловічий «кіт» (нім. der Kater). З-поміж інших прикладів можна навести такі:

das du nicht absagst – «ні пір'я, ні луски»,

in der Kürze liegt die Würze – «чим коротше, тим краще»;

So etwas gibt es nicht – «такого ніде не побачиш»;

es mit j-m zu tun haben – «мати справу з кимось»;
im schlimmsten Fall – «на худий кінець, у крайньому випадку»;

etw. steht im Zeichen von etw. – «що-небудь відбуватися під знаком чого-небудь» [6; 7].

Нефразеологічний переклад передає значення фразеологічної одиниці за допомогою лексичних, а не фразеологічних засобів перекладної мови. При цьому може втратитися образність, експресивність, конотації, афористичність, відтінки значень, тому перекладачі послуговуються ним лише в разі нагальної потреби. До прийомів нефразеологічного перекладу належать лексичний переклад, калькування та описовий переклад.

Лексичний переклад застосовується, коли поняття позначене фразеологізмом в одній мові, а словом – в іншій. Так, німецький фразеологізм *den Fuchsschwanz streichen* перекладається як «підлабузюватися, лизати п'яти». Лексичний переклад застосовується, наприклад, також для таких фразеологізмів: *das Hasenpanier ergreifen* – пускатися навтьоки; *auf der Bärenhaut liegen* – ловити гав, бити байдики.

Калькування, або дослівний переклад, зазвичай використовують у тих випадках, коли фразеологічними прийомами не можна передати фразеологізм у цілості його семантико-стилістичного й експресивно-емоційного значення [10; 13], наприклад: *Die Dinge beim rechten Namen nennen* – називати речі власними іменами; *der Löwenteil* – «левава частка» [6; 7].

Описовий переклад здійснюється шляхом передачі змісту німецького фразеологізму вільним словосполученням. Він застосовується, коли в українській мові відсутні еквіваленти та аналоги, наприклад:

ein alter Hase – «старий заєць, досвідчена людина»;

giftige Kröte (досл.: отруйна жаба) – «зла людина, відьма, злюка»;

ein ungeleckter Bär – «груба людина»;

ein toller Hecht (досл.: божевільна щука) – «веселун, відчайдух» [6].

Семантика висловлювань у разі описового перекладу ідентична в обох мовах.

Аналізовані варіанти перекладу фразеологічних одиниць із німецької мови українською за допомогою аналога або еквівалента, описового перекладу й калькування засвідчують наближеність світоглядної картини українців і німців у вираженні сприйняття дійсності. Усе це уможливило відносно легкий пошук аналогічних фразеологічних одиниць, адекватних за значенням та образно зближених.

Висновки та перспективи подальших досліджень. З огляду на результати дослідження доходимо висновку, що під час перекладу німецьких фразеологізмів українською мовою немає єдиного універсального перекладацького прийому, необхідно враховувати граматичні, синтаксичні та лексичні особливості фразеологізмів. Окрім того, особливості семантики фразеологізмів, пов'язані з їхнім високим конотативним потенціалом і культурною приналежністю, призводять до труднощів їх перекладу. Тому перекладач має провести аналіз фразеологізму, зрозуміти його значення та залежно від його певної особливості вибирати один із прийомів перекладу: фразеологічний еквівалент чи аналог, лексичний переклад, калькування, описовий переклад.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у вивченні фразеологічної системи німецької мови в межах концептуального аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bally Ch. *Traité de stylistique française*. Heidelberg : C. Winter, 1909. 330 p.
2. Дудик П. *Стилістика української мови : навчальний посібник*. Київ : Академія, 2005. 368 с.
3. *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications* / ed. by A. Cowie. Oxford : Clarendon press, 1998. 309 p.
4. Gläser R. *Phraseologie der englischen Sprache*. Leipzig : Enzyklopädie Verlag, 1990. 132 S.
5. Fleischer W., Barz I. *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. 4. völlig neubearbeitete Auflage. Berlin ; Boston : De Gruyter (Studium), 2012. 484 S.
6. Мюллер В. *Великий німецько-український словник*. Київ : Чумацький Шлях, 2007. 787 с.
7. Duden. *Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten*. Band 11. Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 1998. 864 S.
8. Lohde M. *Wortbildung des modernen Deutschen*. Tübingen : Narr, 2006. 352 S.
9. Palm C. *Phraseologie: Eine Einführung*. Tübingen : Narr, 1997. 132 S.
10. Burger H. *Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Berlin : Erich Schmidt Verlag GmbH & Co, 2010. 239 S.
11. Матвієнків О. Особливості функціонування фразеологічних одиниць у художньому тексті. *Вісник Львівського університету. Серія «Іноземні мови»*. 2013. Вип. 21. С. 37–43.
12. Овсієнко Л. Пейоративний аспект семантики фразеологічних одиниць сучасної німецької мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Вип. 51. С. 275–277.
13. Коломийська І. Особливості вживання фразеологічних одиниць у німецькомовному газет-

ному тексті: гендерний аспект : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 ; Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2017. 272 с.

REFERENCES

1. Bally, Ch. (1909). *Traité de stylistique française [Treatise on French stylistics]*. Heidelberg: C. Winter, 330 p. [in French].
2. Dudyk, P. (2005). *Stylistyka ukraińskiej mowy: navchalnyi posibnyk [Stylistics of the Ukrainian language: a study guide]*. Kyiv: Akademiia, 368 p. [in Ukrainian].
3. Cowie, A. (ed.) (1998). *Phraseology. Theory, Analysis, and Applications*. Oxford: Clarendon press, 309 p. [in English].
4. Gläser, R. (1990). *Phraseologie der englischen Sprache [Phraseology of the English language]*. Leipzig: Enzyklopädie Verlag, 132 p. [in German].
5. Fleischer, W., & Barz, I. (2012). *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache [Word formation in contemporary German]* (4th compl. revis. ed.). Berlin – Boston: De Gruyter (Studium), 484 p. [in German].
6. Müller, V. (2007). *Velykyi nimetsko-ukrainskyi slovnyk [A large German-Ukrainian dictionary]*. Kyiv: Chumatskyi Shliakh, 787 p. [in Ukrainian].
7. Duden (1998). *Duden. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Band 11 [Duden. Idioms and proverbial sayings. Volume 11]*. Mannheim – Leipzig – Vienna – Zurich: Dudenverlag, 864 p. [in German].
8. Lohde, M. (2006). *Wortbildung des modernen Deutschen [Word formation in modern German]*. Tübingen: Narr, 352 p. [in German].
9. Palm, C. (1997). *Phraseologie: Eine Einführung [Phraseology: An Introduction]*. Tübingen: Narr, 132 p. [in German].
10. Burger, H. (2010). *Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen [Phraseology: An introduction using German as an example]*. Berlin: Erich Schmidt Verlag GmbH & Co, 239 p. [in German].
11. Matviienkiv, O. (2013). Osoblyvosti funktsionuvannia frazeolohichnykh odynyts u khudoznomu teksti [Peculiarities of the functioning of phraseological units in a literary text]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia "Inozemni movy" – Bulletin of Lviv University. Series "Foreign languages"*, iss. 21, pp. 37–43 [in Ukrainian].
12. Ovsiienko, L. (2015). Peioratyvnyi aspekt semantyky frazeolohichnykh odynyts suchasnoi nimetskoï movy [The pejorative aspect of the semantics of phraseological units of the modern German language]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka*

- akademiia*". Seriiia "Filolohichna" – *Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Series "Philological"*, iss. 51, pp. 275–277 [in Ukrainian].
13. Kolomyiska, I. (2017). Osoblyvosti vzhyvannia frazeolohichnykh odynyts u nimetskomovnomu hazetnomu teksti: hendernyi aspekt [Peculiarities of the use of phraseological units in the German-language newspaper text: the gender aspect]. *Candidate's thesis*. Chernivtsi: Yuri Fedkovich Chernivtsi National University, 272 p. [in Ukrainian].